

33
1873 m/f

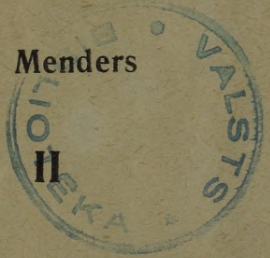
Maksā 20 sant.

2000
87
L

KAPITĀLISMS UN SOCIĀLISMS

L 567 P

Fr. Menders

Finansu kapitāls

Kapitāla pēdējais posms

L

Rīgā, 1931. g.

Latv. PSR Valsts bibliotēka

61-64.320

0309034363

A-S Golts un Jurjans, Rīgā, Mārstaļu ielā 5.

Finansu kapitāls

1. Kas jāzin apzinīgam strādniekam par tagadējo saimniecisko dzīvi?

Pēc pasaules kara kapitālisms visās zemēs kļuvis savā uzbūvē citāds, nekā viņš bija pirms šī kara. Saimnieciskā dzīvē ir nākušas klāt daudzas jaunas parādības. Sevišķi tas sakāms par atsevišķo fabriku stāvokli saimniecībā. Tas stipri grozījies. Atsevišķais fabrikants, kam lielrūpniecībā agrāk vienam pašam piederēja visa fabrika un kas bija viņas vienīgais kungs un valdnieks — tāds fabrikants viena cilvēka personā gandrīz ir izzudis, ja ņemam vērā lielrūpniecību. Tādas fabrikas, kas piederētu vienam kapitālistam (individuālie uzņēmumi) gandrīz vairs nav atrodamas. Valdošais uzņēmumu veids ir akciju sabiedrības, kuŗu nosaukumā paši īpašnieki nemaz nav redzami. Lielas bankas, kuŗas pašas ir akciju sabiedrības, dibina rūpnieciskus uzņēmumus, apvieno tos savienībās, kuŗas sauc par **koncerniem, trestiem, sindikātiem, karteļiem**. Apvienojas nevien kādas vienas valsts uzņēmumi, bet apvienības iet **pāri par valstu robežām**, t. i. kļūst starptautiskas. Pašos pēdējos gados līdzās bankām izaugušas **sevišķas sabiedrības (finansēšanas sabiedrības)**, kas dibina un uztur lielus uzņēmumus, noteic veselu rūpniecības nozaŗu ražošanu, pārvalda tirgu un nosaka tādā kārtā saim-

niecisko dzīvi. Brīvo konkurenci kapitālistu savienības cenšas izskaust un viņas vietā nostādīt zināmu kapitālistiskās ražošanas organizāciju. Tāpēc arī šo pēdējo, tagad esošo kapitālisma posmu daži nosaukuši par **organizēto kapitālismu**. Tas pamata vilcienos jāpazīst katram apzinīgam strādniekam. Šis organizētais kapitālisms, kas citiem vārdiem nozīmē **organizēto kapitālistu šķiru**, šis kapitālisms stāv tagad pretim strādnieku šķirai.

Mēs, turpmāk, visā īsumā tad arī pakavēsimies pie tagadējā (modernā) kapitālisma organizācijām.

2. Lielie un mazie uzņēmumi.

Kapitālistiskā saimniecībā vēl šo baltu dienu blakus lieliem uzņēmumiem pastāv arī sīki un vidēji. Bet saimnieciskās dzīves noteikšana pārgājusi uz lieliem uzņēmumiem. Sīko uzņēmumu ir gan daudz vairāk nekā lielo, bet viņu saimnieciskā vara un saimnieciskais svars ir daudz mazāki. Daudzās saimnieciskās nozarēs mazie uzņēmumi nemaz nav iespējami: piem., ar sīkrūpniecības līdzekļiem nevarētu naftu smelt, ogles rakt, elektrību ražot plašākai apkārtnei, dzelzi un citus metālus kausēt no rudas, celulozi ražot no koka, papīri izstrādāt u. t. t. **Rūpniecisku jēlvielu ražošana ir lielrūpniecības lieta.** Bez tehniskiem cēloņiem arī saimnieciski cēloņi spiež ārā sīkos uzņēmumus. **Konkurencē mazie uzņēmumi iznīkst.** Var gan arī notikt, ka skaita ziņā viņi pat vairojas. Bet tas notiek pa lielākai daļai tādās nozarēs, kur sīkiem uzņēmumiem var uzticēt dažādus izlabošanas (reparatūras) darbus, vai kur tie uz pasūtījumu var izgatavot tādus patērēšanas un lietošanas līdzekļus, kam būtu jāap-

mierina pasūtītāja atsevišķa garša. Vai atkal sīkie uzņēmumi kļūst par pasūtījumu izpildītājiem, ko tiem dod lieli tirdzniecības vai rūpniecības uzņēmumi. Lielāku lomu sīkrūpniecība spēlē vēl tikai saimnieciski mazākattīstītās zemēs, bet arī tur arvien vairāk spiežas iekšā lielas fabrikas.

Lieluzņēmumi tagadējā kapitālistiskā iekārtā nosaka saimniecisko dzīvi.

3. Akciju sabiedrības un koncerni.

Lieluzņēmumi prasa lielus kapitālus. Ja viens rūpnieks tos nevar sagādāt, viņam jāķerās pie kredīta. Kredītu dod banka, bet tā līdz ar kredīta došanu sāk jaukties iekšā fabrikas dzīvē. Daudz naudu viņa vēlas runāt līdz fabrikā, to «kontrolēt» un ja viņas kredītu ir vairāk nekā kapitālista naudas, banka vēlas uzņēmumā arī valdīt.

Visu to kredīta devējs (kreditors), banka vai kāds cits, var vislabāk panākt akciju sabiedrībā. Tāpēc lielo uzņēmumu veids nospiedošā vairumā ir akciju sabiedrības. Banka dod naudu un saņem par to akcijas. Akcijas dod viņai balstiesību akcionāru sapulcē. Jo vairāk naudas dots, joču vairāk akciju. Un jo vairāk akciju, joču vairāk balsu. Bankas, kuņās satek kapitālistiskās sabiedrības nauda, nevien pērk jau esošo uzņēmumu akcijas. Viņas dibina arī pilnīgi jaunus uzņēmumus, paturot sev noteicošo daudzumu akciju. Arī visi lielākie Latvijas uzņēmumi (Feniks, Kvadrāts, tekstilfabrikas) ir akciju sabiedrības.

Kad akciju sabiedrības sāka tikko dibināties, tad teica, ka nu kapitālisms demokrātizēsies.

Katrs var iegādāties akciju. Tās izklīdis par daudzām rokām, kapitāls nevarēs kā liela saimnieciska vara koncentrēties (sakopoties) nedau-

dzu personu rokās. Bet dzīve pierādīja, ka taisni akciju sabiedrības lielā mērā veicināja kapitāla un saimnieciskās varas koncentrēšanos.

Akciju sabiedrības vadība piekrīt galveniem akcionāriem, kuŗi var sapirkt visvairāk akciju. Maziem akcionāriem tik atliek noskatīties, kā liele saimnieko, un saņemt gada beigās peļņu uz akcijām (dividendi). Mazie akcionāri, kuŗi, varbūt, ir izkaisīti par attālākām pilsētām, pat nemaz daudzkārt neieronas uz akcionāru pilnsapulcēm. Piedzīvojumi pierādījuši, ka daudzkārt pietiek saņemt rokās vienu trešdaļu akciju, lai akcionāru sapulcē valdītu (zināms skaits sīkāko akciju īpašnieku neieronas). Līdz ar to ronas tāds stāvoklis, ka šī trešdaļa nu valda par pārējo akcionāru kapitāliem. Ar samērā mazu kapitālu var valdīt par visu akciju sabiedrību. Ja nu viena kapitālista vai bankas rokās tādā kārtā ronas noteikšana par vairākām, ārēji neatkarīgām akciju sabiedrībām, t. i. par vairākiem uzņēmumiem tāpēc, ka kapitālista vai bankas rokās ir šo uzņēmumu akcijas noteicošā skaitā (ko sauc par «kontrolpaketi»), tad mēs sakam, ka pastāv šādu uzņēmumu apvienība, ko sauc par koncernu. Tā tagadējā kapitālismā mēs sastopam lielus banku koncernus, t. i. lielas fabriku un banku grupas, kuru priekšgalā stāv kāda lielbanka. Banka iegulda savus kapitālus dažādu rūpniecisku uzņēmumu akcijās. Bankas kapitāls tādā kārtā kļūvis nu arī par rūpniecības kapitālu. Šādu bankas un rūpniecības (vai arī tirdzniecības) kapitāla savienojumu vienā bankā vai vispār vienās rokās mēs saucam par finansu kapitālu. Bankas ugunsdrošās velvēs nu guļ dažādu uzņēmumu akciju «kontrolpaketi», kuŗos bankai līdz ar to noteikšana. Bet koncerni dibinās pēdējā laikā arī citā ceļā.

Koncerns pēc sava satura nav nekas cits, kā vairāku vai daudzu atsevišķu uzņēmumu akciju apvienošana vienās rokās. Šim «vienām rokām» nevajag nemaz bankām būt. Šīs «vienas rokas», kas tura vairāku uzņēmumu akcijas, var būt atkal sevišķas kapitālistu sabiedrības — sevišķas akciju sabiedrības, kuŗu mērķis nav nekas cits, kā vienīgi atsevišķu uzņēmumu akciju turēšana un līdz ar to noteikšana par šiem uzņēmumiem. Šādas kapitālistu sabiedrības, kuŗas pašas nekādas uzņēmumus nevada, bet tikai tura pie sevīm citu akciju sabiedrību fabriku akcijas un līdz ar to «vienās rokās» pārvalda šīs dažādās akciju sabiedrības, sauc par «holding»-sabiedrībām, (kas nozīmē apmēram: «turēšanas» sabiedrības). Šī akciju sabiedrība — «holding» sabiedrība — kā jumts pārklāj atsevišķās akciju sabiedrības, kam pieder tieši fabrikas, dod šīm fabrikām naudu pret akcijām un izlaiž jaunas akcijas, ja vajag paplašināt uzņēmumus. Ar vienu vārdu «holding sabiedrība» finansē daudzas ar uzņēmumiem saistītas akciju sabiedrības. Pati šī «holding-sabiedrība» iegūst līdzekļus tādā ceļā, ka izlaiž savas akcijas un apsola par tām dividendi. Šī dividende nāk no tās peļņas, kuŗu pašas «holding-sabiedrības» saņem no tiem uzņēmumiem, kuŗu akcijas viņas tura savās glabātuvēs. Lai pievilktu naudu «holding-sabiedrības» dara vēl tā: izlaiž zināmu skaitu savu akciju ar garantētu (nodrošinātu, iepriekš noteiktu) peļņu (dividendi). Šīm akcijām nav balsstiesību, bet viņas pērk tādi, kas grib jau iepriekš daudz maz «drošu» ienākumu. Bez tam izlaiž akcijas ar nenoteiktu (nenodrošinātu) peļņu, bet ar balsstiesībām. Attiecīgo vairumu no tām patur «holdinga» dibinātāji, lai būtu noteicēji par «holdingu» un caur to par tiem uzņēmumiem, kuŗu akcijas «holdingam» pieder.

Tādā ceļā nedaudzi galvenie «holdinga» akcionāri, varbūt, pat viena persona, gūst noteikšanu par «holdingu» un bez tam par veselu rindu dažādu akciju uzņēmumu, dažādu fabriku, kuņu akcijas «holdings» pietiekošā daudzumā iegādāties.

4. Tresti un finansēšanas sabiedrības.

Ja vienā koncernā apvienoti vairāki uzņēmumi, kuņi, piem. agrāk veda sīvu konkurences cīņu, tad šīs cīņas turpināšana nemaz vairs nav bankas vai »holdinga» interesēs, kas stāv koncerna priekšgalā. Viena koncerna uzņēmumi, ja viņi pieder pie vienas ražošanas nozares (piem. dzelzlietuves) un agrāk savā starpā konkurējuši, slēgs norunas par cenām un ražošanas daudzumu. Šie uzņēmumi, varbūt, pavisam saliesies kopā, notiks uzņēmumu fūzija, kā to ar svešvārdu apzīmē. Ja, turpretim, koncerna uzņēmumi būs dažādās valstīs, kuņās katrā savi likumi, tad starp šiem, par atsevišķām valstīm izkaisītiem, it kā patstāvīgiem akciju uzņēmumiem noteiks zināmu kopdarbības plānu par cenām un ražojumu daudzumu, kā arī par tirgiem. Tā, piem. ar apvienotu cenu un ražošanas plānu darbojas viena no lielākām Amerikas saimnieciskām grupām, naftas izmantošanas sabiedrība **Standard Oil Company** (lasi: Stenderd oil kampeņi), kuņa sastāv no daudzām ārēji patstāvīgām sabiedrībām visā pasaulē. Dažas no šī koncerna sabiedrībām ir savukārt apvienojušās trestā. Tāpat milzīgs koncerns ir otra, angļu-hollandiešu, tā sauktā Šella naftas sabiedrība.

Ja tā savā starpā savijas uzņēmumi ar vienu rakstura ražošanu (piem. naftas smeltnes vai atkal dzelzslietuves), tad šādu savīšanos sauc

arī par horizontālu kombināciju. Ja, turpretim, savijas uzņēmumi, no kuŗiem vieni ražo izejvielas otriem (piem. ogļraktuves, dzelzslietuves un mašīnu fabrikas), tad šādu kombināciju sauc par vertikālu, (t. i. no apakšas uz augšu). Ja nu vienā koncernā apvienojas uzņēmumi, kas agrāk bijuši patstāvīgi, un pie tam šie uzņēmumi pilnīgi salejas kopā zem vienas vadības un kapitāla, tad šādu apvienību, kuŗā pat ārēji vairs nav neviena patstāvīga uzņēmuma, mēs saucam par trestu. Trests nodibinās tādā kārtā, ka atsevišķo uzņēmumu akciju sabiedrības likvidējas (t. i. izbeidzas), viņu vietā nodibina tikai vienu jaunu akciju sabiedrību un šīs jaunās sabiedrības akcijas pēc zināma samēra (atslēgas) izdala starp agrāko sabiedrību akcionāriem.

Trests var celties no koncerna, ja koncernā apvienotie uzņēmumi pilnīgi salejas. Trests var celties arī tieši no konkurences cīņas patstāvīgu uzņēmumu starpā. Ja konkurences cīņā ņem daļību lieli uzņēmumi, var izrādīties, ka neviens nevar otru nomākt. Viņi, mēģinādami viens otru no tirgus izspiest, piepildīs tirgu ar precēm, sitīs zemē cenas un cietīs abi zaudējumus. Viņi, beidzot, nāks pie slēdziena, ka abiem izdevīgāki saprasties un vai nu pilnīgi apvienoties trestā, vai noslēgt karteli, par ko runāsim vēlāk.

Tresti vispirms parādījušies Ziemeļ-Amērikas Savienotās Valstīs. (Mēs viņas turpmāk saucsim vienkārši par Ameriku). Daudz trestu nodibinājas laikā starp 1880. un 1890. gadiem. Bet tad pret trestiem un viņu cenu sacelšanas politiku radās opozīcija un trestus ar likumu noliedza. Tomēr viņu attīstība nebija apturāma. Tresti slēpās zem dažādām pilnīgi privātām pēc ārēja veida norunām. Ja pret viņiem spēra kādus soļus un sodīja, tie maksāja miljoniem lielus sodus, bet

tomēr turpināja darboties. Noliedzošais likums izrādījās bezspēcīgs. Kā trestu kungi un valdnieki izvirzījās **lielie Amerikas bagātnieki**, t. i. veiklākie veikalnieki, kas bieži vien ar stipri neglītiem un pat noziedzīgiem paņēmieniem prata apiet un nospīest savus sāncenšus un izmantot citu izgudrojumus. Tā, piem., neskatoties uz noliegumu radās **Karnedži** (angliski raksta Carnegie) tērauda koncerns, kas sastādījās no atsevišķām tērauda lietuvēm. Šis koncerns, ciešāki apvienodamies, ap 1900. g. kļuva par trestu. Ar šo Karnedži trestu cīņu uzsāka citi trīs tērauda trestī, kurus bija dibinājis otrs kapitāla varenais, Džons Pīrponts **Morgans**, kas bija apvienojis arī Amerikas dzelzceļu sabiedrības. Abi konkurenti bija par stipriem, lai viens otru apēstu. Tāpēc no visiem šiem četriem trestiem radās tagad pastāvošais milzīgais Amerikas tērauda trests (United States Steel Corporation; lasi: Junaited steits stil korporeišen). Šis trests šobrīd ir viens no lielākajiem pasaules valdniekiem, bet tomēr ne vienīgais dzelzs un tērauda tirgū. Viņam pieder ne vien tērauda lietuves, bet arī dzelzs un ogļu raktuves, dzelzceļi, kuģu sabiedrības, mašīnu fabrikas. No viņa atkarīgi uzņēmumi ir visās pasaules malās. Un aiz viņa stāv Morgana kapitālistu gupa, kas visus šos daudzos uzņēmumus tura kapitāla atkarībā un kontrolē tos. Augšminētā Džona Pīrponta Morgana pēcnācējs ir tērauda tresta priekšsēdētājs. Šī tresta akciju kapitāls bija 1929. g. 1072 miljoni dollaru vai Latvijas naudā 5552 milj. latu.

Kā uz stingri organizēta tresta piemēru **Anglijā** varētu norādīt uz **ķīmisko trestu**. Šo trestu dibināja Alfrēds **Monds** (Anglijas karālis viņu pārkrustīja par lordu **Melčetu**, ieceldams to muiž-

nieku kārtā). Viņš apvienoja vienā trestā četrus angļu ķīmiskus koncernus.

Alfrēda Monda tēva tēvs bija neliels tirgotājs Kaselē (Vācijā). Viņa dēla dēls jau varens saimnieciskās dzīves karālis Anglijā. Četri koncerni, kuŗus Monds apvienoja, bija sekoši: viņa paša koncerns, tad kāda ar viņu saistīta firma, Nobeļa koncerns, kam uzņēmumi visās pasaules malās, un, beidzot, Anglijas krāsu trests, kas bija nonācis grūtībās. Visus šos jau pašus par sevi stipri lielos koncernus likvidēja un 1926. gadā nodibināja ķīmiskās rūpniecības trestu ar apm. gandrīz 2 miljardi latu lielu akciju kapitālu. Šis trests ražo krāsas, mākslīgus mēslus, sprāgstošas vielas, vieglus metālus un dažādas citas ķīmiskas preces. Pēc Melčeta (Monda) nāves par galveno vadītāju nule ievēlēts Makgovans, kas ir arī Amerikas automobiļu tresta «General Motors» (lasi: Dženerel Motors) uzraudzības padomes loceklis un lielas angļu bankas (Midland Bank, lasi: Midland bank) direktors. Ķīmiskam trestam ir bez tam līdzdalība metalrūpniecībā. Viņš ir valdnieks Velsas (Anglijā) antracīta trestā (t. i. labāko akmeņogļu trestā) un noteicošs dalībnieks Kanadas niķeļa rūpniecībā. Anglijas ķīmiskā tresta iespaids izplatās uz visu pasauli. Un pie tam pats trests ir tikai, tā sakot, centrālā grupa, ap kuŗu grupējas ļoti daudzas patstāvīgas sabiedrības daudzās zemēs. Šī tresta iespaids caur Čehoslovākiju, kur pastāv atkarīgi uzņēmumi, atbalsojas arī Latvijā (pistonu un patronu fabrika). Tā mēs redzam plašu un visai sarežģītu koncernu, kuŗa centrs ir ķīmiskās rūpniecības trests. Tas pats atkal pēdējā laikā atronas sakaros ar otru lielu ķīmiskās rūpniecības trestu, ar Vācijas krāsu trestu (tas saucas Interessengemeinschaft deutscher Farbenindustrien, jeb saīsināti: «I. G.

Farben», kas nozīmē: «Vācu krāsu rūpniecības koncerns»). Jau pirms pasaules kara 1904. gadā nodibinājās koncerns no astoņām vācu firmām, lielām krāsu un ķīmisku preču fabrikām. Tas bija tā sauktais **anilīna koncerns**. Pēc pasaules kara šīs firmas, no kurām kā patstāvīgas koncernā skaitījās sešas, salējās pilnīgi kopā milzīgā trestā, augšminētā krāsu trestā. Tas notika šādā kārtā. Viena no šīm firmām, **Badenes anilīna un zodā fabrika** pavairoja savu akciju kapitālu, pieņēma augstāk atzīmēto tresta nosaukumu (I. G. Farben) un pārņēma ar palielināto kapitālu savā īpašumā pārējās, līdz tam patstāvīgās firmas; viņu akcijas apmainīja pret jaunām tresta akcijām. Šī tresta akciju kapitāls latos rēķināts sniedzās līdz 1400 miljoniem latu. Akciju vairākums ir nelielas kapitālistu saujņas rokās. Ir piemēram izlaistas privilēģētas (ar priekšrocībām apveltītas) akcijas, no kurām katra dod tiesību uz 10 balsīm, akcionāru sapulcē, kamēr vienkāršām akcijām, kuras var pirkt katrs, ir tikai viena balss. Šīs privilēģētās akcijas atrodas vienas firmas «Leopold Kasella» rokās. Un šīs firmas nedaudzie īpašnieki ir visa milzīgā tresta faktiskie kungi. Krāsu trests noslēdzis nolīgumus arī ar sprāgstošu vielu rūpniecību, ar vairākiem šīs rūpniecības koncerniem. Starp tiem ir Nobela dinamīta koncerns («Dynamit Nobel A. G.»), kas apvieno arī mākslīgā zīda un celulozes fabrikas. Caur šo koncernu vācu trestam ir sakari ar angļu ķīmisko trestu, jo arī šinī trestā ir sava Nobela grupa, kas piedalās ar kapitāliem vācu Nobela grupā.

Kā redzams, vesels tīkls saišu un savstarpēju atkarību. Krāsu trests piedalās ar akcijām arī daudzos uzņēmumos, kuri trestā neietilpst. Tā piem., šim trestam ir akciju vairākums vienā ogļraktuvju firmā, kas piegādā tresta uzņēmumiem

ogles. Tālāk trestam ir kapaža raktuves, mākslīgā zīda akciju sabiedrība un patstāvīgas lieltirdzniecības sabiedrības, kas tirgojas ar tresta precēm. Tresta sastāvs un viņa iespaidoto uzņēmumu skaits pastāvīgi grozās. Jauni uzņēmumi nāk klāt, dažus vecos laiž nost. Ražošanas plānu nosaka no centra. Paša tresta uzņēmumos 1928. g. strādāja 82.000 strādnieku un 25.000 kalpotāju, tā tad vairāk rūpniecības strādnieku nekā visā Latvijā. Trests ražo: anilīna krāsas, lakas, visādas ķīmikālijas, (gāzes, aptieku zāles, mākslīgu kaučuku u. c.), mākslīgu benzīnu (no akmeņu oglēm), mākslīgu zīdu, gaisa salpetri, fotografiskus piederumus (tā sauktās «Agfa» preces, kuņas var redzēt arī Rīgas veikalu logos), filmu lentas, linoļu u. c. Saimnieciskī pavedieni no šī milzīgā tresta stiepjas uz citiem lieliem trestiem, ar kuriem atsevišķos ražošanas jautājumos pastāv norunas (ar Amerikas naftas trestu «Stenderd Oil», ar angļu ķīmisko trestu, ar franču un amerikāņu ķīmiskās rūpniecības kapitālistu grupām). Šis ķīmiskais trests ir tik spēcīgs un viņš apvieno tik lielus līdzekļus, ka ir kļuvis **pilnīgi neatkarīgs no bankām** un nodibinājis **pats savu banku** vārdā: Deutsche Länderbank, kas finansē citus uzņēmumus. Šim trestam kapitālu pievilkšanai ir arī pašam sava īpaša vācu-amerikāņu **finansēšanas sabiedrība**. Mēs tūlīt dzirdēsim, ko tas nozīmē.

Visu lielo rūpniecības koncernu un trestu aizmugurē stāv **finansu kapitāls**. Bet šie lielie tresti; kā piem. tie, kas minēti šinī nodaļā, tā arī citi (vācu tērauda lietuvju trests, Amerikas elektriskie un dzelzceļu tresti, starptautiskais sērkočņu trests un daudzi citi) — visi šie tresti ir katrs tik milzīgi, ka viena banka šādu trestu nemaz nevar kreditēt un padarīt no sevim atkarīgu. **Ronas jauni kapitāla pievilkšanas ceļi**. Dibinās se-

višķi tresti, kuŗu uzdevums ir tikai kapitālu pievilksana. Ronas tā sauktās finansēšanas sabiedrības, vai kā viņas angļi sauc «investment-tresti» (Investment Trust).

Šādu uzņēmumu sākums meklējams Anglijā apmēram ap 1870. gadu. Tur sāka nodibināties gan personīgi uzņēmumi (tādi, kas piederēja vienai personai), gan akciju sabiedrības, kuŗas nodarbojas ar to, ka pieņēma no privātiem ļaudīm kapitālus, lai ieguldītu tos citu uzņēmumu akcijās, pa lielākai daļai tādu uzņēmumu, kas atradās angļu kolonijās vai ārzemēs. Naudas īpašniekam nu bija atņemtas «rūpes» par kapitāla noguldīšanu. To izdara «investment-trests». Pēc pasaules kara «investment-tresti» plašos apmēros ar **pārveidotu darbību** nodibinājušies Amerikā. Arī Anglijā viņu loma pieaug un saimnieciskais svars kļūst liels.

Ap 1928. g. Amerikā skaitījās 199 šādu trestu ar kapitālu vairāk kā 6 miljardi latu. Šādi finansēšanas tresti tura savās rokās atsevišķu uzņēmumu akcijas. No sākuma šie tresti it kā atšķīrās no agrāk aprakstītām «holding-sabiedrībām». «Investment-tresti» tik iegādājās citu uzņēmumu akcijas, lai saņemtu dividendes. Viņi no sākuma (pirms pasaules kara) daudzkārt nebija šo atsevišķo uzņēmumu noteicēji un nevarēja tāpēc arī viņus apvienot koncernos, kā to darīja «holding-sabiedrības». Bet ar laiku apstākļi grozās un izšķirība starp šiem finansēšanas (t. i. naudas kapitāla iegādāšanas) ieročiem zūd. Finansēšanas sabiedrībās, «investment-trestos» noteikšanu iegūst vai nu lielās akciju bankas vai rūpniecības tresti. Finansēšanas sabiedrības sāk izlaist tāpat kā «holdingi» divējāda rakstura akcijas. Vienas tā sauktās privilēģētās akcijas, kuŗas balsstiesību akcionāru sapulcē nedod, bet par to katru

gadu dod cieti noteiktu dividendi (peļņu). Šādas akcijas labprāt iegādājās sīkākie naudas īpašnieki, kuņi tā kā tā nevar iegūt noteikšanu akciju sabiedrībās. Bez šīm akcijām izlaiž arī parastās: tās dod balsstiesību, bet nedod noteiktu cietu peļņu. Ja sabiedrība pelnīs maz, tad, varbūt, uz šīm parastām akcijām nemaz peļņu nevarēs izdalīt, jo visa peļņa būs jāsadala starp privilēģētām, ar cietu peļņu apveltītām akcijām. Dibinātāji nu patur sev noteicošo daudzumu **parasto** akciju, kuņas dod noteicošo balsu skaitu, un līdz ar to kļūst par finansēšanas sabiedrības kungiem.

Caur finansēšanas trestiem plūst jauni kapitāli lielajiem rūpniecības koncerniem un trestiem. Finansēšanas sabiedrības, nostādamās lielo uzņēmumu aizmugurē, pavairo viņu spēkus konkurences cīņā atsevišķo trestu starpā. Tā, piem., nule minētam vācu krāsu trestam aizmugurē stāv sava finansēšanas sabiedrība Amerikā (American I. G. Chemical Corporation, lasi: Ameriken I. G. kemikel korporeišen). Šī sabiedrība saista vācu trestu ar Amerikas naftas trestu un šinī pat finansēšanas sabiedrībā dalībnieks ir lielais automobiļu rūpnieks **Fords**. Tā nodrošinājies vācu trests var iet konkurences cīņā ar angļu ķīmisko trestu, kam aizmugurē atkal sava kapitālu pievilksšanas sabiedrība un amerikāņu ķīmiskais trests, kā arī lielās automobiļu fabriku sabiedrības «General Motors» (lasi: Dženerel motors) spēks. (Šīs sabiedrības «Chevroleta», «Buika» u. c. automobiļi skrien kā «taksiši» arī par Rīgas ielām).

Un šie milzeņi savā konkurences cīņā bieži vien ir spiesti arī saprasties, protams, uz patērētāja rēķina, jo nevar viens otru pilnīgi paveikt. Bet šie milzeņi konkurē nu ne tikai vairs ar savām precēm, bet arī kapitālu pievilksnā caur sa-

vām finansēšanas sabiedrībām. **Viņi konkurē arī kapitāla tirgū.**

Pievedīsim vēl vienu piemēru, kā finansēšanas sabiedrības ievijas lielos trestos un koncernos.

Pasaules **elektrisko rūpniecību** pārvalda ne daudzi tresti un koncerni, starp tiem Latvijai kaimiņos, Vācijā pastāv divi: **Vispārējā elektriskā sabiedrība** un **Simensa-Šukerta** koncerns. Vispārējā elektriskā sabiedrība (saīsināti to apzīmē pēc vācu nosaukuma pirmiem burtiem: A. E. G.) ir milzīgs koncerns, kas apvieno nevien elektriskus uzņēmumus. Viņš pārvalda vēl ogļu un dzelzs rudas raktuves, dzelzslietuves, mašīnu fabrikas, ķieģeļu ceplis, papīra fabriku u. c. Viņš piedalās bankās, pazīstamā Rozentala porcelāna fabrikā, rakstāmu mašīnu ražošanā. Arī firma Miks un Genests (Mix & Genest), kas ierīkoja Rīgas telefona centrāli ir cieši saistīta Vispārējās elektriskās sabiedrības koncernā. Koncerna kapitāla piegādāšanai pastāv vesels tīkls **finansēšanas sabiedrību**, no kuŗām dažas saucas par bankām. Berlīnes banka elektriskām vērtībām, Cīrihes banka elektriskiem uzņēmumiem, elektrisku uzņēmumu sabiedrība Berlīnē, elektriskā akciju sabiedrība Frankfurtē, Vispārējās elektriskās sabiedrības uzņēmumu akciju sabiedrība, Elektrobanka Hamburgā, Elektriskās rūpniecības banka Berlīnē. Visas šīs iestādes nav nekādas neatkarīgas bankas un sabiedrības. Viņas pilnīgi atkarīgas no Vispārējās elektriskās sabiedrības, kuŗa ir milzīgs rūpniecības koncerns, pie kam šinī koncernā ietilpst arī daļa uzņēmumu, kas pilnīgi saīti trestā.

Plaši izpleties ir arī otrs — **Simensa un Šukerta** elektriskais koncerns, kas arī ietver sevī kalnraktuves un dzelzs- un tērauda lietuves. Šis

koncerns piedalās arī lielos būvuzņēmumos. Viņa ievērojamākā finansēšanas sabiedrība ir «Elektrisko uzņēmumu kontinentālā sabiedrība» Nirnbergā (Vācijā). Fabrikas un kantori šim koncer-
nam ir vai visās pasaules valstīs.

Lai gan abi šie koncerni ir konkurenti savā starpā, tomēr atsevišķās nozarēs viņi spiesti saprasties, kā piem. elektrisko spuldžu ražošanā: viņi ietilpst šo spuldžu pasaules kartelī, par ko runa būs vēlāk.

Vispārējā elektriskā sabiedrība (A. E. G.) savukārt stipri saistījusies pēdējā laikā ar milzīgu Amerikas trestu — General Electric Co. (lasi: Dženerel elektrik kampeni, t. i. vispārējo elektrisko sabiedrību), kas piedalās vācu sabiedrībā ar veselu trešdaļu no pēdējās kapitāla. Bet Amerikas elektriskā sabiedrība piedalās elektrisko uzņēmumu koncernos nevien Vācijā, bet visā pasaulē. Šo savu piedalīšanos citu zemju sabiedrībās viņa izved atkal caur sevišķu akciju sabiedrību — International General Electric Co. (lasi: Interneišenel dženerel elektrik kampeni, t. i. starptautiskā vispārējā elektriskā sabiedrībā, saīsināti: I. G. E. C.). Tā dibināta 1919. g. Viņa piedalās, piem., Francijas, Anglijas, Dienvid-Amerikas u. c. elektriskās sabiedrībās. Viņu finansē lieli banku un finansēšanas tresti, kā Morgana u. c. Tā mēs redzam šo Amerikas koncernu ar savu finansiēlo aizmuguri, līdzīgi lielum zirneklim, ar saviem taustekļiem izpletušos uz visām pasaules pusēm.

Finansēšanas sabiedrības nodibinās nevien sakarā ar lieliem rūpniecības, bet arī ar banku koncerniem. No nezināmiem un neskaitāmiem avotiem viņas ķeselē naudu un organizētā veidā novada to trestā un koncernos apvienotā rūpniecībā.

Tā finansu kapitāls atradis jaunu ieroci, **finansēšanas trestu (finansēšanas sabiedrību)**, kā apvienot naudas un rūpniecības kapitālu vienā personībā.

5. Karteļi un sindikāti.

Kapitālistisko uzņēmēju savstarpēja konkurence var izrādīties par neizdevīgu abām konkurējošām pusēm. Tas notiks tad, ja abi ir puslīdz vienādi spēcīgi un neviens nevar otru pārvarēt. Katrs kapitālists gan cenšas viens pats pārvaldīt tirgu, tas ir, iegūt, kā to saka, **monopolu** tirgū. Bet ja nu tas viņam nav iespējams izkonkurējot savu pretinieku, tad viņš centīsies ar saviem konkurentiem noslēgt līgumu, kuŗa mērķis būs **izskaust konkurenci** līguma slēdzēju starpā un nodrošināt tiem visiem kopā **monopolu** tirgū. Šādu līgumu vai šādu interešu kopību, kas ronas no šī līguma, ja pie tam paredzētas sevišķas iestādes līguma izvešanai, sauc par **karteļi**. Karteļi apvieno šobrīd ļoti daudzus uzņēmumus. Karteļu skaits arī ļoti liels. Karteļis, vispirms, var noteikt cenas: nevienam karteļa dalībniekam nav tiesības pārdot, piemēram, par zemākām cenām. Bet ja katrs karteļa dalībnieks var ražot cik viņš grib, tad tirgu var pārpildīt ar tik lielu preču daudzumu, ka cenas tomēr nebūs iespējams noturēt, jo piedāvājums stipri augs. Tāpēc karteļi spēŗ tālāku soli un nosaka nevien cenās, bet arī katram uzņēmumam **preču daudzumu**, kuŗu viņš drīkst laist tirgū. Nosaka arī, piemēram, **tirgus**, kur katrs uzņēmums drīkst savus ražojumus piedāvāt, kā arī **pārdošanas noteikumus**. To ražojumu daudzumu, kuru katrs karteļī apvienotais uzņēmums var laist tirgū, sauc par **karteļa kvoti** un par to karteļēto (karteļī apvienoto) uzņēmumu starpā

norit vienmēr cīņa, jo katrs uzņēmējs grib vairāk preču laist tirgū. Sevišķas komitejas kontrolē noteikumu izpildīšanu un uzliek sodus. Lai šo karteļa kvoti fabrikas nepārkāptu, tad karteļi ierīko arī **kopējas pārdošanas vietas, pārdošanas kantorus vai organizācijas**. Šādu karteli sauc tad par **sindikātu**. Sindikātā apvienotie uzņēmumi ir patstāvīgi, tāpat kā kartelī, bet savus ražojumus viņi paši patstāvīgi pārdot nevar. Ja nu ir radīta kopēja pārdošanas organizācija, kurā ieplūst visas sindikātā ražotās preces, tad nu tālāk pēc iespējas jānovērš dažādība starp atsevišķu fabriku preču īpašībām, lai preces varētu vienlīdzīgi pārdot. Tas piespiež sindikātu jaukties iekšā arī katras atsevišķas fabrikas ražošanā, noteikt preču tipus, galvenās īpašības un tādā kārtā **centrālizēt** ražošanu. Karteļi un sindikāti tāpēc ir arī tādas organizācijas, kas **centrālizē kapitālus**, organizē ražošanu un tirgu, protams, no ražotāju puses un uz patērētāju rēķina.

Dzīve ir pierādījusi, ka tirgū var jau uzstāties kā kungs, ja apvieno 60% no attiecīgas preces ražošanas. Bet ir arī tādi karteļi, kas ir pilnīgi monopola kungi. Tā pirms kara pilnīgs monopolists bija vācu **kalija sindikāts**, jo kalija sāls atrašanās vietas bija šī sindikāta rīcībā. Kalija sāls ir svarīgs mēslošanas līdzeklis lauksaimniecībā. Pēc kara kalija raktuves tika dalītas starp Vāciju un Franciju. Bet arī starp abām šīm valstīm dalītās raktuves paspējušas saprasties sindikātā, kas tagad ieņem monopola stāvokli pasaules tirgū.

Visas kaparu ražojošas zemes aptver **kapara pārdošanas sindikāts**, kas nosaka kapara cenas un ražošanu. Grūtāki ir gājis ar ogļu un dzelzsrūpniecības kartelēšanu, jo te atsevišķās valstīs stipri šķīrās ražošanas izdevumi. Bet arī te valda

sindikāti, sevišķi vācu ogļrūpniecībā. Vairāk atpakaļpalikusi ir angļu ogļrūpniecība, kuŗas sadrumstalotība arī ir viens saimniecisko grūtību cēlonis Anglijas ogļu rajonā.

No franču, beļģu un vācu tērauda lietuvju konkurences ir izaudzis **Eiropas tērauda kartelis**, kas aptveŗ dzelzrūpniecību šinīs zemēs un, mazākais, Eiropas cietzemē spēlē monopolista lomu tirgū. 1924. g. no četrām lielām vācu tērauda rūpniecībām nodibinājās **vācu tērauda kartelis**. Visa Vācijas tērauda ražošana ietverta šinī kartelī. Karteļa pilna sapulce nosaka katru mēnesi uz priekšu nākamā mēneša ražošanas daudzumu. Valda šinī kartelī, protams, spēcīgākie kapitālisti un vispirmām kārtām viens trests, kuŗā saplūdušas kopā spēcīgas tērauda lietuves (šis trests saucās: Vereinigte Stahlwerke — Apvienotās tērauda lietuves). Šis trests ražo viens pats gandrīz pusi no visa karteļa precēm. 1926. gadā, beidzot, pēc lielām grūtībām un cīņām ir nodibinājies **starp-tautiskais Eiropas tērauda kartelis**, kas apvieno vācus, frančus un beļģus. Šis kartelis nosaka katrai zemei karteļa kvoti, tas ir, cik var ražot franči, cik vāci, cik beļģi. Bet šis kartelis nesatur noteikumus par cenām. Ja kāda zeme pārkāpj savu kvoti, viņas rūpniekiem karteļa kasē jāmaksā sods. No šīm soda naudām saņem izmaksas tās zemes rūpnieki, kuŗiem **strādnieki streiko** un uzņēmumi stāv. Šim kartelim pievienojušās vēl sekojošas zemes: Čehoslovākija, Autrija, Polija un Ungarija. Ārpus karteļa stāv Amerika un Anglija. Lai spētu konkurēt ar Eiropas karteli, Amerikas tērauda trests, par kuŗu mēs augstāk runājām, un viņa sāncensis otrs tāds pat trests (Bethlehem Steel Corporation) nodibinājuši kopēju eksporta sabiedrību. Anglijā, turpretim, pagai-

dām vēl nav noslēgusies dzelzs- un tērauda rūpniecības kartelēšanās valsts robežās.

Eiropas tērauda kartelis nav spējis nodibināt tik ciešu organizāciju, kas varētu noteikt arī cenas uz tēraudu un viņa ražojumiem. Tāpēc šī karteļa robežās nodibinājušies atsevišķi (speciāli) sindikāti, kas nosaka cenas atsevišķiem dzelzs- un tērauda produktiem: sliedēm, drātij (stiepulēm), skārdam, stieņu dzelzij, rorēm (caurulēm). Arī šie atsevišķie sindikāti ir kļuvuši starptautiski. Tā pastāv tagad **starptautisks sliežu kartelis**, kurā ietilpst bez Eiropas arī Amerika un kurš nosaka, cik katra zeme drīkst sliežu importēt. Eksporta kvoti nosaka centrālā komiteja, cenas, turpretim, katras atsevišķas zemes grupas komiteja šinī kartelī. 1926. gadā nodibinājās **Eiropas roņu kartelis**, kas saviem locekļiem nosaka eksporta cenas un ražošanas kvotes. Šis kartelis kļuvis par visas pasaules karteli ar Anglijas un Amerikas pievienošanu. Pastāv arī **starptautisks drāts kartelis**, kas aptver gan līdz šim tikai Eiropas valstis.

Visai stingri organizēts ir **elektrisko spuldžu pasaules kartelis**. Vācijā spuldžu kartelim pieder pilnīgas **monopoltiesības tirgū**, jo aiz šī karteļa stāv vareni elektriski koncerni. Abi lielākie ražotāji: «Vispārējā elektriskā sabiedrība» un Sīmensa - Šukerta sabiedrība ir nodibinājušas kopēju sabiedrību spuldžu ražošanai — «**Osram**». (Viņas spuldzes dedzina arī Latvijā). Visvairāk spuldžu izved no Hollandes un te spuldžu karteli pārvalda liels trests «**Akciju sabiedrība Filips**». (Arī šīs spuldzes mēs dedzinām Latvijā). Anglijā spuldžu fabrikas apvienotas kartelī, kas ražo gandrīz vai visu to spuldžu daudzumu, kas nāk tirgū. No šiem «nacionāliem» karteļiem 1925. gadā sastādījies pasaules kartelis ar sevišķu sabiedrību

«Febus», kas atronas Ženēvā, kontrolē ražošanu visos uzņēmumos, glabā izgudrojumu patentes elektriskās apgaismošanas lietās, nosaka cik katra zeme var ražot spuldžu un nosaka arī, kur un cik šo spuldžu var laist tirgū. **Viss pasaules tirgus ir sadalīts.** Šinī kartelī formēli Amerika gan nav iestājusies, bet tās Amerikas elektriskās sabiedrības, kas ražo spuldzes, pieder Amerikas lieliem elektriskiem koncerniem, kam iespaids Eiropas elektriskos uzņēmumos. Elektrisko spuldžu cenas, kādas mēs maksājam, ir šī pasaules karteļa noteiktas.

Mēs apstājamies tikai pie dažiem atsevišķiem karteļiem. Starptautisko un nacionālo karteļu skaits ir diezgan liels un aug ar katru gadu. Daudz karteļu un sindikātu ir gatavu fabrikātu rūpniecībā, t. i. rūpniecībā, kas pagatavo tieši lietojamas preces (miltus, audumus, apavus, dzērienus, metāla lietas u. t. t.).

Uz karteļu dibināšanu pamudina konkurence un krīzes. Slēdzoties kartelī, sindikātā vai trestā kapitālisti domā vieglāki pretoties krīzes grūtībām, jo kopībā saimnieciskie spēki pieaug. Pavisam konkurenci tomēr nav izdevies iznīcināt. Lieliem trestiem ronas tādi pat pretkonkurenti. Vācu krāsu trests atsevišķās nozarēs konkurē ar kalija sindikātu. Amerikas Morgana tērauda trests ar Betlemes trestu (arī Amerikā). Amerikas naftas koncerns ved cīņu ar Šella koncernu (Anglijas-Hollandes koncernu) u. t. t. Grūtos laikos bieži vien visai plaši karteļi sabrūk iekšējas sacensības dēļ — dēļ karteļa kvotes. Ja kartelis viens pats pārvalda pilnīgi visu tirgu — tura savās rokās visas patentes uz izgudrojumiem, apvieno visus pasūtījumus — tad, protams, viņš var pilnīgi diktēt preces cenu. Bet arī tam būs zinā-

mas robežas. Cenu uz šādu monopolizētu precī nevar pacelt pēc iegribas augstu, jo tad mazināties preces patēriņš un galu galā var iznākt zaudējumi. Cenas tāpēc arī kartelim jātura tādā līmenī, lai prece atrastu pietiekošu skaitu noņēmēju un peļņa nemazinātos, peļņa, kas taču ir augstākais karteļa bauslis. Kartelis nav nodrošināts no konkurences cīņām. Arī viņā, lai gan viņš it kā nodrošina pastāvošos uzņēmumus, attīstās konkurence un kapitāla koncentrācija. Tā, piem., spuldžu kartelī Amerikas «Dženerel Elektrik» (General Electric) grupa uzsūc patstāvīgās spuldžu fabrikas Francijā un Anglijā, kas jau kartelī ieiēt; šī grupa spiežas ar saviem kapitāliem arī Hollandes «Filips» trestā un no 1929. gada piedalās vācu «Osram» spuldžu sabiedrībā, kuŗas aizmugurē stāv vācu elektrokoncerni. Tādā kārtā šinī spuldžu kartelī faktiski valda starptautiska koncernu grupa (Amerikas un Vācijas koncerni), kas uzsūc pakāpeniski pārējos patstāvīgos karteļa uzņēmumus. Tāpat tērauda starptautiskā kartelī par šī karteļa kungiem izvērtušies lielie kombinētie koncerni, t. i. tie, kuŗi apvieno tērauda izstrādājumu ražošanu vertikālā kombinācijā (kas tā tāda, skaties augstāk) un ražo tāpēc preces sākot no pašām pirmām izejvielām. Karteļu robežās mēs redzam paceļamies trestus, kuŗi pārvalda karteli, valda karteļa iekšējās cīņās par vājākiem patstāvīgiem uzņēmumiem, pie gadījuma uzsūc tos un tādā kārtā turpina kapitāla sakopšanas (koncentrācijas) gaitu kartelētā rūpniecībā.

6. Starptautiski nolīgumi un starptautiski monopolrestri.

Ja tirgū visi mazākie patstāvīgie uzņēmumi izspiesti un palikuši vairs pāris trestu vai kon-

cernu, kas tirgū dalās, tad konkurences mazināšanai vai atvietošanai šie milzeņi ķeras pie **starp-
tautiskiem nolīgumiem**. Tā, piem., 1929. g., lai apturētu cenu krišanu uz mākslīgiem mēsliem, noslēgts tā sauktais **slānekļa pakts**, kurā ietilpst vācu krāsu trests, anġļu ķīmiskais trests un Čīles valdība, kurai ir dabiska salpetra raktuves. Šis pakts nav kartela līgums, jo nav nekādas kartela pārvaldes, bet viņš kārtu mākslīgo mēslu cenas un nosaka tās patērētājiem. Tāpat starp vācu krāsu trestu un franču krāsu koncertu (Kūlmana koncertu) pastāv nolīgums par krāsām. 1928. gadā ar starptautisku **naftas paktu** līdz turpmākam ierobežota cīna starp Amerikas naftas koncertu un anġļu Šella koncertu.

Šādu savstarpējās vienošanās līgumu kapitālistisku uzņēmumu starpā ir ļoti daudz.

No šādiem līgumiem var izaugt arī ciešākas interešu apvienības peļņas pavairošanas un nodrošināšanas nolūkos. Šādas starptautiskas interešu apvienības, kas nav karteli, jo nav karteli pārvaldošu iestāžu, sauc arī par **pūliem** (angliski raksta «pool», lasi: pūl). No starptautiskiem līgumiem izaug arī karteli, sindikāti un, beidzot, tresti starptautiskos apjomos.

Modernā (tagadējā) kapitālistiskā sabiedrībā tā mēs redzam veselu tīklu savstarpēju norunu, līgumu un organizāciju, kas cenšas ienest zināmu plānu neorganizētā ražošanā. Bet tas viss notiek nevis, lai apmierinātu labāki visas sabiedrības vajadzības. Visam tam tir tikai **kapitāla peļņas palielināšanas nolūks**.

Brīvas konkurences vietā kapitālistiskā sabiedrība cenšas nostādīt kapitālistu organizācijas, kuŗas tiecās **tirgu monopolizēt**, t. i., to pilnīgi bez konkurences pārvaldīt. Katrs kartelis, sindikāts

vai trests cenšas šādu monopola stāvokli iegūt, vai nu izkonkurējot savus sāncenšus vai vienojoties ar tiem jaunā lielākā, plašākā, beidzot, starptautiskā kartelī vai trestā. Pašos kartelos izaug uzņēmumu tresti, kuŗi cenšas karteli pārvaldīt un visus viņā apvienotos uzņēmumus saistīt stingrākā organizācijā, trestā. Lielie tresti atsevišķās rūpniecības nozarēs cenšas kļūt par **starptautiskiem monopolistiem**, kas pilnīgi monopolizētu attiecīgo saimniecisko nozari.

Šāda monopoltresta redzams piemērs šobrīd ir **zviedru sērkokociņu trests**. Zviedru sērkokociņus sāka no Zviedrijas izvest ap pagājušā gadu simteņa 50. gadiem. Šo sērkokociņu ražošana dibinājas uz zviedru izgudrojumiem un bija vienā daļā no sākuma zviedru fabriku noslēpums. Pēdējos gados pirms pasaules kara zviedru sērkokociņu fabrikas jau bija apvienojušās divos koncernos. Kara apstākļi spieda šos koncernus nodibināt savienību. Tāpat kara apstākļi, kuŗi apgrūtināja sērkokociņu izvešanu no Zviedrijas, spieda abus koncernus pārorganizēt ražošanu un pievienot sev arī **sērkokociņu izejvielu ražošanu**, lai tās nebūtu jāiegādājas no citurienes. No šo koncernu apvienības zem **Ivara Kreigera** vadības cēlās **zviedru sērkokociņu akciju sabiedrība** (Svenska Tändstiks Aktiebolaget, lasi: Svenska tändstiks akciebulāget). Šī sabiedrība pārņēma vairumu agrāko koncernu akcijas un kļuva tādā kārtā par trestu, kas vada Zviedrijas sērkokociņu fabriku darbību.

Sākot ar 1920. g. trests sāk uzpirkt ārzemju sērkokociņu fabriku akcijas un dibināt katrā zemē sērkokociņu fabriku sabiedrības, kuŗās trests kļuva **galvenais akcionārs**. Līdzekļu piegādāšanas nolūkos Amerikā nodibināta 1923. g. «holdinga» sabiedrība (International Match Corporation, lasi:

Interneišenel meč korporeišen), t. i. starptautiska sērkokociņu sabiedrība. Visas šīs «holdinga» balsstiesīgās akcijas pieder zviedru trestam. Sīvā konkurencē ar neatkarīgiem uzņēmumiem trests piepiedis tos sev pieslieties un pievienojis tādā kārtā sev svarīgākos uzņēmumus gandrīz visās pasaules valstīs. Kad tresta darbība kļuva plaša un līdzekļu vajadzēja daudz, tad bez augšminētā «holdinga» nodibināja vēl jaunu «investment-trestu» (Swedish American Investment Corporation, lasi: Svediņš ameriken investment korporeišen), pievelkot arī Amērikas lielākās bankas.

Pāri visai tresta ēkai stāv viena firma: «Kreuger och Toll A. B.», (lasi: Kreigera ok Tola akciebulāget, t. i. Kreigera un Tola akciju sabiedrība), kuņas kungs ir viena persona — **Ivars Kreigers**.

Visu zviedru sērkokociņu tresta uzbūvi varētu aprakstīt šādi: Viņš ietver sevī rūpniecības, nekustamu īpašumu un finansēšanas sabiedrības: 1) Pie rūpniecības sabiedrību grupas pieder akciju sabiedrība Zviedrijā (Svenska Tändsticks Aktiebolaget) ar sērkokociņu un viņu izejvielu fabrikām Zviedrijā un ar līdzdalību Anglijas sērkokociņu firmās. Turpretim, Amerikas, Azijas un pa daļai arī Eiropas uzņēmumus pārziņ jau minētā «holdinga» sabiedrība (International Match Corporation). Tresta rūpniecisko uzņēmumu grupā ir jāieskaita arī piedalīšanās kalnrūpniecībā (Grensesbergas sabiedrība). Grensesbergas sabiedrībai pieder lielākās dzelzsrudas raktuves pasaulē, pašai sava flote un dzelzceļi, kā arī dinamīta fabrika. Tālāk tresta rūpniecības grupā jāieskaita zviedru celulozes akciju sabiedrība. 2) Nekustamu īpašumu un būvuzņēmumu grupā ietilpst atsevišķas sabiedrības Vācijā, Francijā un Zviedrijā (piem. Aktiebolaget Huvudstaden, lasi: akciebulāget Huvudstaden, t. i. galvas pilsētas ak-

ciju sabiedrība). 3) Beidzot, finansēšanas sabiedrību grupā mināmas atsevišķas bankas (Vācu Uniona banka Berlīnē, Zviedru un Parīzes banka Parīzē, Hollandes tirgotāju banka, atsevišķas bankas Šveicē un Polijā, kā arī hipotēku bankas Prūsijā un Zviedrijā).

Bez tam trešts ir līdzdalībnieks vienā Zviedrijas lielbankā (Skandināviska Kreditaktiebolaget, lasi: Skandināviska kredīta akciju sabiedrība). Ārpus šīm bankām finansēšanas sabiedrību grupā nu nāk «investment» trestī un «holdingi». Kā «investment» trests vispirms mināms jau augstāk pievestais — Swedish-American Investment Corporation — un bez tam vēl finansēšanas sabiedrība Hollandē. «Holdings», kuŗu jau minējām, proti «Starptautiskā sērkokociņu sabiedrība» pārvalda uzņēmumus galvenām kārtām aizokeanā zemēs.

Pāri visam nu stāv pamata sabiedrība **Kreuger och Toll**, kuŗai noteicošā vairumā pieder akcijas, kā no Zviedrijas tresta sabiedrības (Svenska Tändsticks Aktiebolaget), tā arī no Amerikas «holdinga» un finansēšanas sabiedrībām un citiem uzņēmumiem.

Firma «Kreuger och Toll» pēc sava rakstura pati arī ir »holding'a» sabiedrība un organizēta tā, ka no viena centra var valdīt visos tresta uzņēmumos un sabiedrībās. «Kreuger och Toll» firmai ir akcijas (sērija A), kuŗas dod balstiesību, un to vairākums pieder Ivaram Kreigeram. Bez tam, apmēram par sešas reizes lielāku summu ir izlaistas otras sērijas akcijas (sērija B), bet katrai akcijai ir tikai viena tūkstoša daļa no vienas balss. Ar šīm akcijām, kuŗas viņu īpašniekiem nedod nekādu iespēju lemt par tresta likteni, firma «Kreuger och Toll» pievelk svešus kapitālus.

Monopola stāvokli valstīs trests iegūst nevien uzpērkot sērkokociņu uzņēmumu akcijas un dibinot jaunus uzņēmumus, bet arī **piespiežot valdības ar likumu nodrošināt trestam monopola stāvokli, t. i. noliegt atvērt fabrikas ārpus tresta.** Zviedru trests izmanto valdību grūto finansiēlo stāvokli un piedāvā tam aizdevumus. Naudu aizdevumiem tas sagādā caur savām finansēšanas sabiedrībām. Par šādiem aizdevumiem trests prasa sev monopola tiesības sērkokociņu rūpniecībā.

Nodibinājīs monopolu viņš nu ir kungs par patērētājiem. Nedaudz pamazinot kociņu skaitu sērkokociņu kastītē, vai par mazu summu paaugstinot kastītes cenu — trests iegūst milzīgu monopola peļņu, jo sērkokociņš ir masu patērēšanas produkts.

Pilnus sērkokociņu monopolus trests ieguvis Ekvadorā (Amerikā), Igaunijā, Grieķijā, Latvijā, Polijā, Dienvidslāvijā, Rumanijā, Ungarijā, Perū (Amerikā). Monopolu kopā ar valsti trests tura savās rokās Francijā un Vācijā. Monopola stāvokli, iegūdams visas sērkokociņu fabrikas, trests ieņem šādās valstīs un zemēs: Čilē (Amerikā), Dānijā, Somijā, Hollandē, Meksikā, Norveģijā, Austrijā, Portugālē, Zviedrijā, Turcijā, Čehoslovākijā, Alžirā, Palestīnā, Filipīnu salās. Caur sev pievienotu sabiedrību — British Match Corporation (lasi: Britisch meč korporeišen, t. i. Britānijas sērkokociņu sabiedrība) trests kontrolē sērkokociņu ražošanu Anglijā, Brazīlijā, Austrālijā, Kanādā, Jaunzelandē un Dienvid-Afrikā.

Valdošais stāvoklis sērkokociņu ražošanā trestam pieder arī Beļģijā, Šveicē, Ķīnā, Indijā, Japānā, Amerikas Savienotās Valstīs. Trestam 35 valstīs pieder 150 sērkokociņu fabrikas.

Zviedru sērkokociņu trests bez sērkokociņu rūpniecības pēdējā laikā sāk iespaidot arī citas rūpnie-

cības nozares. Tā viņš ieguvis akciju vairākumu Eriksona telefonu sabiedrībā (Zviedrijā) un kopā ar vācu Sīmensa - Šukerta elektrisko uzņēmumu koncernu tiecās iegūt, pēc sērkokociņu monopola parauga, arī telefona monopolus, piedāvādams par to valdībām aizdevumus. Nebūs brīnums, ja arī Latvijas pilsoņi valsts telefonu par aizdevumu izandelēs šim zviedru trestam.

Kapitālu koncentrācijā un tirgus monopolizēšanā zviedru trestam patiesām grūti tālāk iet. Latvijā pastāvošā «**Latvijas sērkokociņu akciju sabiedrība**» ir tresta sastāvdaļa. Latvijas sērkokociņu fabriku strādnieki, tāpat arī Kuldīgas finieru fabrikas strādnieki kalpo uzņēmējam, kuŗš atronas tālu no Latvijas un kuŗam tāpat kalpo, daudzi citu zemju proletārieši. No lēmumiem, kuŗus taisa Latvijas strādniekiem pavisam nezināmas personas, atkarājas Latvijas proletāriešu liktenis sērkokociņu rūpniecībā.

7. Kapitālistu apvienības Latvijā.

Lai gan Latvija ir stipri atpakaļ palikusi zeme rūpniecības attīstības ziņā, tomēr arī te sastopamas kapitālistu apvienības, karteļi un sindikāti. Latvijā nav nekādu likumu, kas mēģinātu ierobežot sindikātus. Nav arī noteikumu par karteļu reģistrēšanu. Tie dibinās slepeni. Karteļu un sindikātu līgumi nav jāreģistrē un tie tāpēc atklātībai nemaz nav zināmi. Totiesu rūpnieku kungi var vieglāk izmantot Latvijas patērētāju. Pastāvēja dzirnavnieku sindikāts, pastāv alus darītavu sindikāts un citi «klusī» sindikāti.

Liela daļa Latvijas uzņēmumu atkal ir tikai no ārienes patstāvīgi, bet kapitāla un ražošanas ziņā atkarīgi no ārzemju koncerniem un trestiem

(«Fenikss», «Kvadrats», finieru fabrikas). Viņu direktori tikai savu strādnieku priekšā ir «lieli vīri», bet patiesībā mazi kalpi savu naudas kungu priekšā. Latvijā ir labs skaits it kā neatkarīgu akciju sabiedrību, kuŗās sēd «cienījami» latviešu un vietējo vācu kungi, bet kuŗi tur nav vairāk nekā kā salmu vīri, lai pildītu likuma noteikumus, kas prasa, lai akciju sabiedrību valdēs būtu vairumā Latvijas pilsoņi. Blakus tiem stāv viens vai divi ārzemnieki, kā ārzemju banku vai rūpniecības koncernu uzticības vīri, kuŗi ir galvenie rīkotāji. Tādās, piemēram, Rīgas bankās, kā Latviešu Akciju bankā, Liepājas bankā, Latvijas Privātbankā, Rīgas Komerčbankā, Rīgas Tirdzniecības bankā, Starptautiskā bankā u. c. valda ārzemju lielbanku kapitāli un šo Rīgas banku direktoru kungi nav vairāk nekā, kā ārzemju koncernos apvienota finansu kapitāla aģenti.

9. Vēlējais kapitālisms un strādnieku šķira.

No sīkrūpniecības uzņēmuma līdz pasaules trestam — tāds ir kapitālisma noietais ceļš gals. Brīvas konkurences vietā pakāpeniski nostājusies tirgus un līdz ar to **patērētāja ādas dalīšana** nedaudzu kapitāla vareno starpā. Bet lielajos kartelos sacensība turpinās: **dēļ karteļa kvotes**. Starp veselām rūpniecības nozarēm rodas jauna konkurence: ogles cīnās ar naftu, kokvilna ar vilnu, mākslīgs salpetris ar Čīles salpetri, viena ražošanas metode ar otru, jauni izgudrojumi ar veciem u. t. t. Ogļu raktuves cīnās ar naftas smeltuvēm, kokvilnas un mākslīga zīda rūpniecība ar vilnas un dabiska zīda austuvēm, gaisa salpetra rūpniecība ar Čīles salpetra raktuvēm. Viens trests ceļas cīņā pret otru. Karteļi organizējas un sa-

brūk. Konkurence nav apstājusies. Viņa pieņēmusi tikai citu veidu, kļuvusi bieži apslēptāka, bet totiesu daudzkārt jo sīvāka.

Karteli, sindikāti un tresti kapitālistiskā sabiedrībā nespēj iznīcināt arī krīzes. Tam gaišākais pierādījums 1930. g. iesākusies pasaules saimnieciskā krīze.

Kapitālistiskā saimniecība, kas ražotu pēc plāna nav sasniegta. Krīze kartelētā, sindicētā un trestētā kapitālismā, ko daži sauc arī par «organizēto kapitālismu», gan var pieņemt citu veidu. Ja kartelis, lai izbēgtu no pārprodukcijas, sašaurina savus uzņēmumus, arī tā ir krīze. Protams, tirgū cenas varbūt nekritis, tāpēc ka mazāk produktu laidīs ārā, bet **strādniekus atlaidīs, tie paliks bez maizes.** Krīzes parādības noritēs, tā sakot, karteļa robežās. Visi križu apkaņošanas mēģinājumi kapitālistiskā sabiedrībā nevar novērst viena apstākļa: arī organizētā kapitālismā pastāv **neizlīdzināma pretruna starp ražošanu un patērēšanu.** Arī organizētais kapitālisms dibinās uz **darba spēka izmantošanu.** Kapitālists dod algās strādniekam mazāk, nekā strādnieks ražo preču. **Plašo masu pirkšanas spējas nevar aptvert visu ražoto preču daudzumu.** No otras puses «organizētais kapitālisms» nevar arī **pilnīgi novērst nesamērību atsevišķu ražošanas nozaļu starpā.** Lai ražošana noritētu bez traucējumiem, nepieciešami, lai visas ražošanas nozares atrastos zināmā sakarībā. Šo sakarību **starp ražošanas nozarēm nenodibina arī tresti,** kuŗi gan nosaka ražošanu savā nozarē. Tā arī trestētā kapitālismā var izrādīties, ka ražošanas līdzekļu, piemēram, ražots par daudz, vai atkal jēlvielu tirgū ir par daudz. Sakarā ar to **sajūk samērība starp precēm tirgū, sajūk samērība**

starp ražošanu un patērēšanu un krīzes, vairāk vai mazāk asas, kļūst neizbēgamas.

«Organizētais» kapitālisms ir milzīgā kārtā koncentrējis pasaules kapitālus. Banku un rūpniecības koncernus un trestus pārvalda **nedaudzi galvenie akcionāri**. Viņu peļņas interesēs kustas kapitālistiskā saimniecības iekārta. Viņu privātais īpašums uz kapitālu tura kalpībā visu sabiedrību: no šiem nedaudziem koncernu un trestu kungiem ir atkarīgi vidējie un sīkie uzņēmumi. Šie nedaudzie trestu un koncernu kungi nosaka galvenos vilcienos kapitālistiskās sabiedrības politiku. Viņiem kalpo miljoniem lielas proletāriāta armijas, viņu peļņas dēļ sabrūk un bankrotē sīkpilsonības slāņi, viņi uzliek savu naudas kapitāla ķetnu zemnieka sētai, viņu interešu dēļ tautas iet kaņā dēļ jauniem tirgiem un saimnieciskā iespaida. Viņi vada ražošanu tikai ar vienu dzenuli: **gūt lielāku peļņu**. Viņi sašaurina ražošanu un aptura tehniskus uzlabojumus, ja tie nenes viņiem peļņu. Viņi nosaka (diktē) preču cenas. Bet viņi pašī nevada savu uzņēmumu **ražošanu**. To dara labāki vai sliktāki **algoti uzticības vīri**. Viņi, šie karteļu un trestu magnāti, ir kļuvuši ražošanā pilnīgi lieki un privātais kapitāls ir kļuvis sabiedrības attīstībai par šķērslī.

Pats kapitālisms savā pēdējā posmā arī rādījis, ka milzīgās organizācijās var aptvert ražošanu, kā var saistīt uzņēmumus, aptvert tirgu un kārtot preču piegādāšanu tirgum. Visu to kapitālisms dara kapitālistu peļņas interesēs. Bet tomēr viņš pats rāda ceļu uz **organizētu ražošanu**. Šī organizētā ražošana var kļūt **pilnīga** tikai tad, ja **nocels no komandas vietām kapitālistus un viņu uzticīgos kalpus, noliks viņu vietā sabiedriskus organus**, kuņi, par atsevišķām nozarēm **saproto-**

ties, turpinās kapitālisma sākto ražošanas organizēšanu, ne vairs privātas peļņas interesēs, bet gan visas sabiedrības vajadzību apmierināšanai. Tas būs sociālisms. Viņš ir kļuvis nepieciešams un iespējams. Nepieciešams tāpēc, ka milzīgie ražošanas līdzekļi atstāti kapitālistu pārvaldīšanā, nekālo visas sabiedrības vajadzību apmierināšanai un netiek pilnos apmēros izmantoti. Kapitālisms šo ražošanas līdzekļu izmantošanu pat ierobežo, ja viņi dod par daudz produktu un preču cenas tāpēc krietnāk nekā vajag kapitālistu peļņas interesei. Iespējams sociālisms, turpretim, ir kļuvis jau tāpēc, ka sen beigušies tie laiki, kur fabrikants-īpašnieks izpildīja zināmu darbu fabrikas organizēšanā un vadīšanā. Tagad, turpretim, trestu un koncernu nedaudzie īpašnieki ir tikai akciju turētāji un organizācijas darbu dara algoti spēki. Iespējams sociālisms kļuvis arī tāpēc, ka kapitālisma pēdējais posms — vēlējamais kapitālisms, kā viņu daži zinātnieki nosaukuši — ir izveidojis rūpnieciskas organizācijas sākumus un rādījis, ka saimniecisko dzīvi var organizēt. Kapitālismam šī organizēšana tikai neizdodas pilnīgi un, proti, tāpēc, ka valda privāta peļņas interese, kas izslēdz saprašanos kāda lielāka mērķa dēļ: visas sabiedrības vajadzību apmierināšanas labā. Kapitālisma organizācija kalpo tikai peļņai, kaut bojā ietu tautas masas bezdarbā un krīzēs.

Bet sociālisma iekarošana organizētā kapitalismā nav vairs tikai vienas zemes strādnieku lieta. Mēs redzējam cik starptautiski saistīta ir kapitāla vara. Latvijas sērkokociņu akcijas sabiedrības kungi, piemēram, nemaz nav nogāžami no troņa Latvijā. Latvijas banku kapitāls ir patiesībā ārzemju koncernu kapitāls. «Feniksa» vai «Kva-

drāta» noteicēji nav nemaz Latvijā meklējami. Milzīga starptautiskā kapitāla vara ir izaugusi vēlējā kapitālismā. Tai var pretim nostāties tikai starptautiski organizēta strādnieku kustība. Sociālismu nevar vairs izvest dzīvē kaut-kādā vienā atsevišķā zemē. Sociālisms ir pilnīgi iekarojams tikai visu zemju proletāriešiem apvienojoties.

Uz šo starptautiski apvienoto cīņu proletāriešus sauc **sociāldemokrātiskā partija.**

Iznāks marta un aprīļa mēnešos vēl sekošas

Fr. Mendera brošūras

- 1. Pasaules saimniecība un
pasaules politika**
- 2. Kas ir sociālisms**

KULTŪRAS BALSS ģenerālkomisijā

„KULTURAS BALSS“ atver grāmatu un rak-
stāmlietu veikalu Tautas namā, Bruņinieku ielā.

-10
( )

Ergebnisse der
Untersuchung
über die
Entwicklung der
deutschen
Literatur
im 19. Jahrhundert

16. FEB 1931

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309037363